

A SZERB MOZGALOM DÉL-MAGYARORSZÁGON 1848–49-BEN

GYÖRE ZOLTÁN

EURÓPAI ELŐZMÉNYEK

Az 1848/49-es európai forradalmak az amerikai szabadságharcval kezdődő polgári forradalmak láncának az egyik legösszetettebb, legváltozatosabb és hatását illetően egyik legnagyobb horderejű eseménysorát jelentették. Témánk szempontjából fontos megjegyezni, hogy a világtörténelemben éppen a negyvennyolcas forradalmak tárták fel a nemzeti kérdés teljes komplexitását és súlyosságát.

Az „Európa rekonstrukcióját” nyélbe ütő 1815-ös bécsi kongresszus óta felhalmozódó társadalmi és politikai feszültségek az 1846/47-es gazdasági válság hatására robbanásszerűen törtek a felszínre. Az 1846-os kezdeti mezőgazdasági krízis fokozatosan ipari és pénzügyi válságba, majd politikai válságokon keresztül 1848-ban az Atlanti-óceántól az orosz birodalom határáig, a Baltikumtól a Jón-tengerig forradalmakba torkollott.

A forradalmak a szicíliai népfelkeléssel kezdődtek 1848. január 9-én. Ezt követték az észak-olaszországi mozgalmak február első napjaiban, a franciaországi forradalom február végén, sorozatos forradalmi megmozdulások a német államokban és a Habsburg-monarchiában; Magyarország, Lombardia és Velence szabadságharca, a Római Köztársaság kikiáltása jelentős forradalmi események a Jón-szigeteken, Havasalföldön, Moldvában.

Condorcet 1789-es „forradalmi márkí” szerint a forradalom tulajdonképpen a szabadság meghódítása. Ilyen szellemben értelmezhetők a negyvennyolcas forradalmak is. Programjaik egy-egy társadalom sajátos problémáitól függően nagyon széles skálán mozogtak, de alapvetően három csoportba sorolhatjuk őket: *társadalmi követelések*, amelyek az évszázados feudális gazdasági és társadalmi megkötöttségek, a jobbágyrendszer felszámolására irányultak; a *polgári-politikai követelések*, mint amilyen az abszolutista államberendezés

felszámolása, az alkotmányosság és a parlamentarizmus bevezetése, a szavazati jog kiterjesztése, polgári szabadságjogok biztosítása illetve bővítése, egyes országokban pedig már igen erőteljesek a munkásság osztálykövetelései is. A harmadik nagy csoportot *a nemzeti jellegű követelések* alkották –, amelybe belefért a kulturális és egyházi autonómiára vonatkozó törekvésektől a területi autonómián át a szecesszionista követelésekig sok minden – nem utolsósorban a német és az olasz államok egyesítésének vágya.

A MONARCHIA

A szövényes nemzeti és államjogi szerkezet és feudális viszonyok megléte folytán a legösszetettebb helyzet a Habsburg-monarchiában alakult ki. Itt az antifeudális és liberális polgári követelésekkel egyidejűleg jelentkeztek az olaszok, a románok, a horvátok, a szerbek, a csehek, a szlovákok és a lengyelek nemzeti törekvései (amelyek esetenként erősen a szomszéd államokban élő nemzettársak felé húztak), akárcsak a németek egységtörekvése és a magyarok függetlenedési vágya is.

A párizsi forradalom híre március elsején érkezett Pozsonyba. Két nappal később, a már különben is felajzott országgyűlésen Kossuth Lajos megtartotta híres beszédét, amelyben felelős magyar kormány felállítását, köztelhiviselést, kárpótlás melletti jobbágyfelszabadítást, a városi kérdés megoldását és a nép politikai jogokkal való felruházását követelte. Az alsótábla javaslatait lelkesedéssel elfogadta. Pár napon belül a Monarchia osztrák részében kitört a forradalom, menesztették Metternichet, meghírdették az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását. Március 15-én Magyarországon is kitört a forradalom. Az események nyomására a bécsi udvar két nap múlva Batthyány Lajos grófot a magyar kormány miniszterelnökévé nevezte ki.

A SZERBEK

Magyarországon, Horvátországban és Szlavóniában 1847-ben 896 902 szerb élt, a magyar rendi országgyűlés által meghozott 1790/91-es törvények értelmében már nem befogadott jövevények, hanem a magyar politikai nemzet egyenrangú tagjaiként. Az említett törvények elismerték a korábban megszerzett kiváltságaikat is, aminek köszönhetően egyházi és oktatási ügyekben személyi alapon nyugvó autonómiát élveztek. Az időnként összehívott egyházi gyűlésük vallási kérdéseken kívül megtárgyalta a szerbség egészét érintő politikai kérdéseket is. A Karlócán székelő metropolita nem csupán a Monarchiában élő görögkeletiek egyházi, hanem a világi feje is volt egyben (nem a törvények, rendeletek értelmében, hanem a valóságban).

Az említett népességnek nagyobb hányada a katonai határőrvidéken, valamint a tiszai és nagyikikindai koronakerületben, kisebb részük a megyék területén élt. Számukra kedvező körülményként tarthatjuk nyilván azt is, hogy a koronakerületekben, a határőrvidéken és szabad királyi városokban jórészt mentesek voltak a feudális terhek alól, és hogy e területeken tulajdonképpen autonóm módon intézhették ügyeiket. A XVIII. század folyamán polgári és kereskedő rétegük Magyarországon a leggazdagabbak közé tornázta fel magát.

Mint a Monarchia nemzetileg egyik legöntudatosabb közössége, a szerbek a negyvennyolcas eseményeket gyorsan mérlegelték, és kedvezőnek ítélték nemzeti követeléseik kielégítésére. Azzal kapcsolatban, hogy ez gyakorlatilag mit jelent a szerbség szociális hovatarozásától, lakhelyétől és más tényezőktől függően, már igen eltérően vélekedtek. Jelentős részük – elsősorban az ifjúság – a területi autonómia kivívását tartotta a legfontosabbnak (élén a politikai hatalmat megtestesítő vajdával és a legfőbb egyházi tekintéllyel, a pátriárkával). Az ifjúság nézetei szerint a Szerb Vajdaság a Magyarországtól különálló Bácskát, Bánátot, Szerémséget és Baranyát felölelő koronatartomány (Kronnland) kellett volna hogy legyen. Voltak, akik az így megteremtett vajdaság és a Háromegy Királyság szoros politikai szövetsége mellett kardoskodtak.¹ Ezzel szemben a szerb nemesek, a polgárság, az értelmiség egy része, a temesvári és a budai eparchia lakosságának nagyobb része azon a véleményen volt, hogy a lényeg a szerbség teljes egyenjogúsága, a magyarokkal kialakított minél jobb viszony, nem pedig a területi autonómia. E megközelítés fő szószólója Tököly Száva és részben Jakov Ignjatović író volt. Mások a Bécs iránti lojalitást, a magyarok és a horvátok irányában tanúsított baráti magatartást szorgalmazták; egyesek szerint nem kellett volna inszisztálni a külön vajdaságon, viszont a magyaroknak meg kellett volna engedniük a szerb vajda és pátriárka választását. A parasztság a vajdaságtól szociális helyzetének javulását várta. Az ortodox egyház papsága sem volt egységes: jó részük szívesen látta volna a pátriárkát a vajdaság élén, mások inkább a Monarchiában élő szerbség politikai és területi megosztása eszközének tartották, és ezért elleneztek. A szerb grancsárok túlnyomó többsége – ha nem is azonnal – a magyarok ellen foglalt állást.

A dél-magyarországi események irányvételére jelentős befolyással voltak a kívülről jövő hatások. Legnagyobb súllyal kétségkívül a szomszédos szerb fejedelemség kormányának állásfoglalása bírt. A szerb kormány igyekezett ellenőrzése alá vonni a dél-magyarországi szerb mozgalmat és a magyarelles harccal megakadályozni, hogy szomszédságában a gyengének ítélt Habsburgmonarchia helyett erős magyar nemzeti állam jöjjön létre. Ezért már a mozgalom legelején érezhető volt küldönceinek tevékenysége, mely elsősorban arra irányult, hogy a dél-magyarországi szerbeket magyarokkal szembeni ke-

mény állásfoglalásra bírja, és a mozgalomnak szélesebb, jugoszláv keretet adva a horvátokkal történő politikai szövetkezés irányába terelje.² Ljudevit Gaj, Ivan Kukuljević és Antun Vranjicani a horvát nemzeti mozgalom három legkiemelkedőbb személyisége is hasonló értelemben arra bátorították Jovan Hadžićot, J. Rajačićot, hogy szakítsanak a magyarokkal, és inkább Bécs felé orientálódjának kérelmeikkel.

Meg kell állapítanunk, hogy a forradalmat követő első napokban a szerb és más nem magyar népek közvéleménye lelkesedéssel fogadta a forradalom mindazon intézkedéseit, amelyek a feudális viszonyok felszámolására és a polgári szabadságjogok bevezetésére irányultak. A magyar vezető férfiak a nemzeti törekvések súlyát alábecsülve, úgy vélték, hogy az új szabadságok mélyreható voltuknál, sokrétűségüknél fogva a nemzetiségek politikai törekvéseit is nagyrészt kielégítik, ezáltal háttérbe szorítva a tisztán nemzeti követeléseket. Tény az, hogy a szerb polgárság legnagyobb részének és a szerb parasztságnak a társadalmi és gazdasági jellegű követeléseit a márciusi törvények valóban ki is elégítették. A későbbi események azonban bizonyossá tették, hogy a szerb és más nemzetiségek is az említett vívmányokat a nemzeti célok elérésének függvényében szemlélték, azaz úgy tartották, hogy ezeket ők csak akkor élvezhetik maradéktalanul és teljes biztonságban, ha a magyar néppel *minden tekintetben* egyenlő jogokat kapnak. Ennek érdekében a nemzetiségek március folyamán már meghirdették első nemzeti programjaikat.

Leggyorsabban a pest-budai szerbek reagáltak: 17-én már összeült, és három napig ülésezett közel ötven szerb község képviselőjének gyűlése, melyen a magyar állam iránti lojalitás hangoztatása és a magyarnak mint az állam hivatalos nyelvének elismerése mellett 17 pontban foglalták össze követeléseiket: a szerbségnek mint politikai nemzetnek elismerése, a szerb nyelv hivatalos használatának elismerése és teljes egyenrangúsítása, az egyházkongresszus évi összehívása és arra való joga, hogy ügyei intézésében a magyar kormány megkerülésével közvetlenül az uralkodóhoz fordulhasson. Követelték még, hogy a kongresszus összetételét nézve világi jelleget kapjon³, a görögkeleti vallás tökéletes szabadságát, teljes oktatási önállóságot, a Diéta felső házában a pravoszláv érsekeknek és püspököknek a rangjukat megillető helyet igényeltek, a katonai határőrvidék esetében pedig annak a „szabadság és önálló nemzetiség” elvén történő reformálását követelték.⁴ Ez volt az első szerb negyvennyolcas program. A gyorsaságnak és a nagyszámú résztvevőnek jelentős gyakorlati hatása volt azáltal, hogy a hazatérő kereskedők, parasztok, tanulók stb. községeikbe már kész programmal érkeztek. A tanulóifjúság elhatározta, hogy vidéken intenzív agitációba kezd.

A magyar nyilvánosság a pest-budai gyűlésen meghirdetett célkitűzéseket csakhamar a szerbség elszakadási törekvéseként értelmezte⁵, és ezen nem sokat

segített az sem, hogy a pesti szerb notabilitás képviselői a kialakult kedvezőtlen benyomást józan és mérsékelt kijelentéseikkel igyekeztek enyhíteni. A *Pesti Hírlapon* keresztül cáfolták, hogy követeléseik a magyar államtól való bármiféle politikai elszakadást célozták volna, azaz hogy a pesti szerb gyűléstől „távol állt . . . az ártalmas szeparatizmus és elszakadás” gondolata. Teodor Pavlović a *Srpske novine* szerkesztője arról írt, hogy a magyar Diéta már teljesítette a szerb kérések nagy részét, és most legfontosabb a béke megőrzése. Kifejtette, hogy a szerbségnek nem a magyarok, hanem a törökök ellen kell fegyvert fogniuk az akkor még Oszmán Birodalmon belül területi autonómiát élvező szerb fejedelemségben.

A KENYÉRTÖRÉS

Öt-hat nappal a pesti forradalmat követően Dél-Magyarország túlnyomórészt szerbek lakta területein (a katonai határőrvidéken, a nagyikindai és részben a tiszai koronakerületben) számos spontán helyi lázadásra került sor, melyeket antifeudális és szociális jellegű követelések, helyenként a katonai határőrvidék alapos megreformálására, Magyarországhoz csatolására vonatkozó kérések jellemeztek. A megmozdulások során a lakosság több helységben vegyesen, nemzeti hovatartozásától függetlenül vett részt. A kezdeti napokban még a katonai határőrvidéken is megfigyelhetők a magyarbarát megnyilvánulások.

E mozgalmak legdinamikusabb eleme a parasztság volt. Több helyen villákat és kaszákat ragadtak, megtámadták a kúriákat, rohammal foglaltak el község-házakat, megsemmisítették az urbáriális könyveket, megtagadták a járadékok és adók fizetését, és elkezdték osztani a földbirtokokat függetlenül attól, hogy melyik nemzetiséghez tartozó világi vagy egyházi földesúr tulajdonában voltak.

Március 27-én Újvidéken szerb népgyűlést tartottak, melyen néhány módosítással elfogadták a pesti határozatokat: követelték, hogy az évenként összehívott szerb népgyűlésen jelen lehessenek a dalmáciai szerbek, továbbá a nagyikindai és tiszai koronakerületben élő szerbek képviselői, fontos követelésük volt a feudális viszonyok felszámolása a katonai határőrvidéken, minek során határőrök is földjeik teljes jogú tulajdonosává váltak volna. Számítva a magyar politikai körök erős nemtetszésére, követeléseikből kihagyták azt, amely szerint az évenként rendezendő szerb nemzeti gyűlések kérelmeiket az országgyűlés és a kormány megkerülésével az uralkodóhoz intézték volna. Érdemes megemlíteni, hogy a későbbi harci eseményekben oly nagy szerepet játszó Đorđe Stratimirović kulpini birtokos, a március 27-ei népgyűlésen ruháját magyar nemzeti színű kokárdával díszítve jelent meg, később pedig

kiáltványban is kifejtette, miszerint: „a szabadság . . . a mi országunkban is felállította oltárait”.

A fent említett spontán megmozdulások ez idő tájt már szerb nemzeti irányba kezdtek terelődni. Erről tanúskodik Hrabovszky tábornoknak a bécsi haditanácshoz intézett április 8-ai jelentése, miszerint Újvidéken egyre inkább radikális szerb elemek kerülnek túlsúlyba, melyek nyíltan Szerbiával szimpatizálnak. Ebben kétségkívül nagy részük volt a Szerbiából érkező agitátoroknak.

Április 8-án és 9-én egy szerb delegáció tartózkodott Pozsonyban azzal a céllal, hogy a magyar országgyűléssel ismertesse az újvidéki népgyűlés határozatait. Az Aleksandar Kostić és Đorđe Stratimirović által vezetett delegáció szép fogadtatásban részesült. Kossuth Lajos kifejtette, hogy követeléseik egy része már ki van elégítve, azokat pedig, melyek még nem teljesültek, a kormány és az összeülő népképviselői országgyűlés mind orvosolni fogja. Megemlítette, hogy egyes kérések kifejezetten a szerb népgyűlés hatáskörébe tartoznak. Vallási egyenjogúságot, minden állami tisztség hozzáférhetőségét, a katonai határőrvidék rendszerének ésszerűsítését, és a szerb nyelv tökéletesen szabad használatát ígérte egyházi ügyekben és a szerbség belső ügyeiben. A delegáció nem lévén egészen megelégedve az ígéretekkel – hisz Kossuth a szerbség politikai nemzetként történő elismerését megkerülte – másnap látogatást tett István nádornál, Batthyány miniszterelnöknél és Kossuthnál. A tárgyalások során Kossuth erélyesen elutasította a szerbek politikai nemzetként történő elismerését, hangoztatva, hogy mint külön nemzet a szerbek saját kormányt követelhetnének, ami viszont megbonthatná az ország egységét. Đorđe Stratimirović erre az érvelésre azt felelte, hogy ha a szerbek követeléseit a magyar kormány nem teljesíti, akkor ők jogaik teljesítését másutt fogják keresni. Ekkor Kossuth nem túl diplomatikusan azt válaszolta: „Ez esetben dönt majd a kard.”⁶

Ennek kapcsán gyakran felmerül az a nézet, hogy a magyarok nem ismerték el se a szerbek, se az országban élő más népek létét, hogy a nemzeti jogok minimumát sem voltak hajlandók megadni számukra. Ez alapvetően téves. Természetesen Kossuth és más magyar politikusok nagyon is tisztában voltak azzal, hogy a Magyar Királyság lakosságának több mint fele – a történelem számos kedvezőtlen fordulata következményeként – nem magyar anyanyelvű. Elismerték létüket, nyelvüket és hajlandóak voltak egyházi és kulturális autonómiát biztosítani számukra. A magyar politikusok túlnyomó többsége azonban határozottan visszautasított minden olyan törekvést, mely a román, a szerbet vagy a szlovákot külön nemzetként szeretett volna elismertetni.⁷ Ebből ugyanis egyenesen következett a területi autonómia, saját kormány, közigazgatási szervek, az adott nem magyar nyelvek hivatalos használata stb. Mindez Magyarország kormányzati, területi és gazdasági egységének megbontásához, föde-

ralizálásához; ha nem is azonnal, de hosszabb távlatokban, kedvező körülmények összejárásával mellett az autonóm területek elszakadási törekvéseihez vezethetett.⁸ A területi autonómiák elismerése a magyar nemesség, de a magyar nép számára rövid távon is negatív következményekkel járt volna, mert ez tulajdonképpen a gazdasági és politikai vezető szerepének önkéntes feladását jelentette volna. Egy ilyen gesztust nem lehetett volna a magyarság nemzeti öntudatának, történelemszemléletének gyökeres megváltoztatása, önbecsülésének megcsorbítása nélkül megtenni. Minderre sem a múltban, sem manapság egy nép sem hajlandó.

Visszatérve az április 9-e tárgyalások szerencsétlen befejeztére, megállapíthatjuk, hogy mindkét érintett fél közvéleményében nagyon rossz visszhangot keltett, és messzemenő következményei voltak. Az első reakciók nem sokat vártak magukra: a magyarországi ortodox egyház székhelyén, Karlócán megtartott április 14-ei gyűlésen a szerbek már nyíltan követelték, hogy Bácskából, Baranyából, Szerémségből és a Temesközéből különálló szerb vajdaságot hozzanak létre, és ezt a vajdaságot egyesítsék – a március 25-ei, zágrábi petíció határozatainak értelmében – Magyarországtól kormányzati tekintetben függetlenedett Háromegy Királysággal.⁹ Április 19-én, amikor Újvidéken ismertették a delegáció útját, a felháborodott szerb tömeg összetépte a magyar nyelven vezetett anyakönyvi kivonatokat. Ugyanez történt Nagybecskereken és Versecen is.

Míg Josif Rajačić szerb metropolita igyekezett lenyugtatni a kedélyeket, addig a radikális ifjúság tagjai mindent megtettek azért, hogy a népet a magyar fennhatóság ellen fordítsák, és hogy a szerb vajdaságért lelkesítsék. Nagy támogatásra találtak a falusi ifjúság, a fiatal papság és a tanítók köreiből. A túlnyomórészt írástudatlan nép meg volt győződve arról, hogy az iskolázott, világot látott ifjak fel tudják mérni cselekedeteik súlyát, és követték őket. A radikális tanulóifjúság soraiból szervezői és agitációs tevékenységével leginkább Svetozar Miletić joghallgató, Đorđe Radak, Bogoboj Atanacković, Mijo Vlaškalić és a szerbiai Ilija Zaharijević tűnt ki.

Április utolsó hetében komoly zavargásokra került sor Nagyikindán, Óbecsén és a két koronakerület más helységeiben is. A zavargások, továbbá a szerb mozgalom terjedése és radikalizációja, az egyre növekvő feszültség miatt a magyar kormány április 26-án Temes vármegye főispánját, gróf Petar Čarnojevićet rendkívüli királyi biztossá és a szerb *egyházi* kongresszus biztosává nevezte ki. Ő az április 29-ei felhívásában a szerb népet mérsékeltségre, bölcsességre, valamint a magyar kormány iránti bizalomra és hűségre szólította fel. Az a hír járta, hogy ő lesz a szerb vajda.

A kormány május 27-ére meghirdette a szerb egyházi kongresszus összehívását, amire Josif Rajačić karlócai metropolita beleegyezését adta. Rövid időre

úgy tűnt, hogy az események pozitív fordulatot vesznek. A szerb ifjak azonban arra kényszerítették Rajačićot, hogy a kormánytól függetlenül, két héttel korábban, május 13-ára hirdessen kongresszust.

Ez az egyházi-népi gyűlés május 13-a és 15-e közt tartatott meg és jellegénél, határozatainál fogva sorsdöntő fordulatot hozott a dél-magyarországi események menetében. A gyűlésen kimondták a szerb nép politikai szabadságát és függetlenségét – a Monarchia keretein belül és a Szent István-i korona alatt kihirdették a Szerb Vajdaságot, melyhez Bácska, Bánát, Baranya és Szerémség civil és katonai részei tartoztak, támogatták az így megteremtett Szerb Vajdaság és a Háromegegy Királyság politikai szövetségének megteremtését. Vajdaság legfőbb igazgatási szerveként létrehoztak egy negyvennyolc tagból álló ún. *Főbizottságot* (Glavni odbor), a tulajdonképpeni vajdasági kormányt. Határozatban fogadták el a karlócai érsekség pátriárkátusi rangra emelését. Stevan Šupljikacot az ogulini ezred parancsnokát vajdának, Josif Rajačićot pedig pátriárkának kiáltották ki. Elhatározták, hogy a kormány által összehívott gyűlést nem tartják meg. A kongresszusról négy delegációt indítottak útnak: Innsbruckba a császárhoz, Rovertóba az ott szolgálatot teljesítő Stevan Šupljikachoz, Bécsbe Dobblhoff miniszterelnökhöz és Vesenber külügyminiszterhez, valamint a szláv kongresszusra Prágába.

A magyar kormány a kongresszust és össz határozatát törvényellenesnek nyilvánította. Amellett, hogy a magyar fél és magyar állam törvényei szerint ez a döntés indokolt volt, meg kell jegyeznünk, hogy a kongresszus legitimitása a Monarchia területén élő szerb nép szempontjából is igen kétséges. Ennek fő oka, hogy a népgyűlésen a Habsburg-monarchia területén élő szerbségnek csak kisebb része volt képviselve: a karlócai érsekség 710 egyházközsége közül csak egy negyedéből, illetve 175-ből voltak jelen küldöttek. A budai, a temesvári, a pakraci, a karlovaci egyházkerületből összesen 11 küldött érkezett, a bácsi, a verseci és a karlócai eparchia községeinek nagy része szintén nem küldte el képviselőit. A püspökök közül csak a karlovaci volt jelen.

Ezzel szemben Szerbiából nagy számban jöttek résztvevők. A mintegy 2000, nem ritkán felfegyverzett szerbiai közt a szerbiai politikai élet legjelesebbjei (Matija Nenadović, Jovan Ristić, Jevrem Grujić, Jovan Ilić, Kosta Branković, Sergije Nikolić, Ilija Zaharijević) is tevékenyen részt vettek. A gyűlés vázolt összetétele és hangvétele miatt a kongresszust még első nap elhagyta a szerb intelligencia több idősebb képviselője.

A kongresszus zárónapjával egy időben István nádor megparancsolta Hrabovszky tábornoknak, hogy a parancsnoksága alatt levő helységeket helyezze háborús készütségbe, és biztosítsa a szerbek esetleges támadásával szemben.

Az említett eseményeket követően az ellentétes táborok gyorsan testet öltöttek, intenzíven folyt politikai és katonai felkészítésük. Így például a Főodbor

mindössze három nappal a népgyűlést követően megkezdte a szerb településeken a helyi hatalmi szervek – a *népi tanácsok* (narodni odbor, pododbori) szervezését. Ugyanakkor felhívást intézett Dél-Magyarország lakosságához – beleértve a magyarokat és a németeket is –, melyben ismertette a szerbek céljait és felszólította a lakosságot, hogy legyenek hűek a császárhoz és az alkotmányhoz. A Főodbor elnöke Đorđe Stratimirović május 20-án segítségért és egyetértésért fordult Aleksandar szerbiai fejedelemhez és Stevan Knićanin államtanácsoshoz – ezáltal formálisan is internacionalizálva a szerb kérdést. A felelet gyorsan megérkezett (május 29-én), és fölöttébb kedvező volt – Ilija Garašanin, a szerb állam kül- és belügyminisztere és erős embere a vezető szerb politikai körök nevében megígérte, hogy a vajdasági szerbek ügyét az össz szerbség ügyének tekintve minden lehetséges módon, tehát politikailag, pénzzel, lőszerrel, fegyverrel és önkéntesekkel segíteni fogják.

E válasz által felbuzdítva Stratimirović óriási energiával fogott munkához, lankadatlanul toborozta és szervezte a harcosokat, ezáltal nagy népszerűsége téve szert nemzetársai között. A mozgalom agitátorai a nép körében dezinformációkat, heves agitáló szövegeket terjesztettek azzal a céllal, hogy nemzetársaikat megrémísszék és harcra motiválják. A görögkeleti papok nyíltan gyűlöletet, megvetést és ellenállást szítottak a magyar állam és törvényei ellen.

A HÁBORÚ

Június elejére a szituáció teljesen egyértelművé vált: a magyar kormány nem ismerte el a törvényellenes egyházi kongresszus határozatait, a Főtanács pedig a magyar fennhatóságot, és nem volt hajlandó megszervezni június 27-ére a magyar kormány által összehívott szerb egyházi kongresszust, sőt június 8-án felszólította a szerb népet a magyarok elleni fegyveres harcra. Június 8-a fontos volt a magyar fél számára is: V. Ferdinánd ugyanis ekkor parancsolta meg, hogy a magyarországi, erdélyi és határőrvidéki katonaság feletti parancsnokságot a magyar hadügyminisztériumra ruházzák át.

Ez idő tájt Karlóca mellett és a Római sáncok mentén elhelyezkedő szerb katonai táborokban több mint 16 000 harcos állomásozott, a péterváradi ezred parancsnoka, Hrabovszky tábornok pedig arról értesítette Szemere Bertalan belügyminisztert, hogy 40 000 *granicsár* bevetésre készen áll császári zászló alatt. Hiába parancsolta Mészáros Lázár hadügyminiszter a szerb zászlók levonását, a boszniai és a szerbiai fegyveresek beözönlésének megakadályozását, a karlócai szerb katonai tábor feloszlátását, és hiába tiltotta meg a grani-csárok részvételét a szerb felkelésben – a többnyire szerbekből álló határkatonaság egyre nagyobb része tagadta meg a parancsok végrehajtását. Az sem

segített, hogy maga a császár is engedelmességre, az ágyúk visszaszolgáltatására és a katonai táborok felosztatására szólította őket.

Az első harci cselekményekre június 12-én került sor, Hrabovszky tábornok sikertelen Karlóca elleni támadásával. Az ezt követő jó egy év során a szerbek és a magyarok ádáz harcot folytattak Bácska és Bánát településeiért. A szerb felkelők, a szerbiai kormány mellett, csakhamar még egy szövetségesre tettek szert azáltal, hogy a horvátokkal június 17-én politikai szövetséget kötöttek a magyarok elleni harc céljával.

A szerbek fő erőssége, bázisa Szerémség, valamint a Sajkás körzet voltak. A Sajkáson kívül Bácskában a szerbeké volt még a Ferenc-csatorna Szenttamással és a Római sáncok mentén húzódó sáv; Bánátban Perlez, Deliblató, Straža, Tomaševac, Jarkovac, Alibunar, Vračev gaj. A magyarok ellenőrzésük alatt tartották Bácska és Bánát nagyobb részét. Főbb központjaik Palánka, Újfutak, Pétervárad, Temerin, Járek, Ó- és Újkér, Verbász, Zombor, Szabadka, Zenta, Földvár, Becskerek, Versec és Fehértemplom voltak. A dél-magyarországi események szempontjából elsősorú jelentősége volt annak a ténynek, hogy a péterváradai vár parancsnoka – Imre Blagojević – magyar oldalra állt, ellentétben Arad várának parancsnokával (Berger tábornok) és Temesvár parancsnokával (Đuro Rukavina).

Az összecsapások az év végéig váltakozó szerencsével folytak, és az arcvonalak lényegében nem változtak. A szerbek visszaverték a magyarok támadásait Bácskában, a magyarok viszont a szerbekét Bánátban. Mindkét fél nyert és veszített is csatákat, elkönnyvelhetett sikereket (a szerbek ideiglenesen elfoglalták Kikindát és Törökbecsét, a magyarok pedig megsemmisítették a perlezi, a tomaševaci és a stražai katonai táborokat) és kudarcokat (a magyarok sikertelenül ostromolták Szenttamást, a szerbek viszont Versecet, Verbászt és Fehértemplomot). A harcok, sajnos, a polgárháborúkra jellemző kegyetlenséggel folytak.

Időközben, tehát az év végéig, jelentős változások történtek a nemzetközi és a szélesebb értelemben vett belföldi szintéren is. Olaszországban, Poroszországban, Csehországban vereséget szenvedtek a forradalmárok és a Habsburg udvar minden figyelmét Magyarország „megrendszabályozásának” szentelhette. Josip Jelačić horvát bán szigorúan bizalmas augusztus 28-ai levelében arról értesítette Rajačić szerb pátriárkát, hogy a bécsi udvar elismerte a szerbek és a horvátok harcának igazságosságát. A politikai akciókkal párhuzamosan a császári udvar megindította a katonait is: szeptember 11-én Josip Jelačić horvát bán császári zászlók alatt felvonuló 30–35 000 fős hadserege Varasdánál, Perlaknál, Légrádnál átlépte a horvát–magyar határt, amivel megkezdődött az udvar nyílt katonai akciója Magyarország ellen, a szerbek pedig jelentős

fegyvertársat kaptak a harctereken. Az udvar összpontosított támadása legnagyobb sikereit 1849 elején érte el.

SZERB ELLENTÉTEK

Az említett fél évben a szerb mozgalom jellegében is mély és súlyos következményekkel járó változások indultak meg. A kezdetben forradalmi és szerb nemzeti meggondolásokból magyarelles felkelés idővel konzervatív beállítottságú, osztrák érdekeket kiszolgáló mozgalommá vált. Tulajdonképpen egyazon jelenségnek a két megnyilvánulása figyelhető meg: egyrészt fokozatosan megtörtént a szerb nemzeti-politikai követelések, a szerb mozgalom elismerése az udvar részéről (a tárgyilagos korabeli szemlélők számára is nagyon kérdéses volt a gesztus őszintesége), másrészt a szerb katonai és hatalmi szervezet szoros integrálása a központosított osztrák államgépezetbe.¹⁰

Ezzel kapcsolatban a szerb mozgalmon belül két áramlat alakult ki: a demokratikus, antifeudális, magyar-, de egy időben osztrákellenes áramlat, mely a szerb nemzeti célokat az osztrák érdekekkel szemben is hajlandó lett volna kiharcolni. Ez az áramlat a mozgalom kezdeti vezetője Đorđe Stratimirović köré csoportosult. A másik irányzat a társadalmi és politikai kérdések megoldásában konzervatív nézeteket valló, egyre inkább osztrákbarát és a szerb érdekek elismerését a császári udvartól elváró személyek csoportosulása volt, élén Rajačić pátriárkával.

Stratimirović névéhez kötődtek a felkelés kezdeti sikerei: a feudális viszonyok felszámolása, a néphadsereg megszervezése, a néphatalom kiépítése és bizonyos katonai sikerek. Mindemellett ambiciózus, prepotens ember volt, aki nem titkolta vágyát, hogy a Szerb Vajdaság élére szeretne kerülni. Sikereivel, ambíciójával kiváltotta számos idősebb katonatiszt és politikus ellenszenvét, mindenekelőtt Josif Rajačić pátriárkáét, aki úgy vélte, hogy Stratimirović túlságosan demokratikus beállítottságú, túl nagy hangsúlyt fektet osztrákellenességre, és azt is nehezményezte, hogy Stratimirović hajlandó lett volna bizonyos feltételek mellett békét kötni a magyarokkal, és az osztrákok ellen fordulni.¹¹

Stratimirović meggondolásaival szemben Rajačićnak az volt az elgondolása, hogy a szerbségnek a bécsi udvar felé teljesen lojálisnak kell lennie, és csak így érdemelheti ki a Szerb Vajdaság létrehozását. Tehát az udvar új, immár nyíltan magyarelles irányvételét, a szerbségnek a lojalitás állapotában kell bevágnia. Emellett Rajačić is ambiciózus személy volt, aki meg volt győződve hadvezéri képességéről, és igyekezett az egyházi mellett saját kezében összpontosítani a világi hatalmat is.

A két előző férfiún kívül a dél-magyarországi szerb mozgalomban – annak főleg 1848 szeptemberét követő időszakában – döntő szerepet játszott Ferdinand Mayerhoffer tábornok, a Habsburg-monarchia belgrádi konzulja. Tisztségéből kifolyólag is elsősorban Ausztria érdekeit tartotta szem előtt, amikor támogatta a délvidéki szerb mozgalmat, és igyekezett megakadályozni a szerb–török háborút, illetve a magyar–szerb együttműködést. Rajačić pátriárkával együttműködve osztrákbarát irányba terelte a szerb felkelést, és megtett minden tőle telhetőt a felkelés alatt kiépített szerb népi hatalmi szervek felszámolásáért. Később, érdemei elismeréseként, a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot életre hívó 1849. november 18-ai császári pátens értelmében ő lett az új koronataromány ideiglenes kormányzója.

A Stratimirović és Rajačić közt állandóan kiújuló összetűzésekbe a Főodbor is aktív szerepet vállalt – többnyire Stratimirović oldalán – azzal vádolva Rajačić pátriárkát, hogy elszakadt a néptől, nem tartja tiszteletben annak óhajait, döntéseit egyeduralkodóra jellemző módon, a Főodbor megkerülésével hozza. Stratimirović és a Főodbor a felhozott érvek súlya ellenére is politikai vereséget szenvedett, ugyanis Rajačić pátriárka nemcsak Ferdinand Mayerhoffer, hanem a bécsi udvar, a szerb kormány, a szerb konzervatív politikai körök és egyre több, a császárhoz hű szerb katonatiszt támogatását is élvezte.

Az 1849-es év folyamán az említett konzervatív vezetés mellett a szerb népbizottságok fokozatosan elvesztették népi, forradalmi jellegüket, egyre inkább a császárhű szerb vezetés végrehajtó szerveivé váltak. Ugyanakkor a szerb néphadsereg fokozatosan és visszafordíthatatlanul a császári haderő déli szárnyává alakult a császári vezérkar parancsait, és egyre ritkábban a Főodbor utasításait hajtva végre. A császári tisztek a demokratikus, népi követeléseket lázadó, felforgató elképzeléseknek tartották, és idővel üldözni kezdték. A szerb nemzeti és katonai zászlókat császári jelvényekkel cserélték, megkezdték a cirill írás felszámolását, és a parancsnoklásba ismét a német nyelvet vezették be. Mindezek a mély változások igazából 1848 vége táján kezdődtek meg, és a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság hivatalos megalakulásával teljessétek be.

Rövidebb időre azonban visszatérünk az események ismertetésére. Mint már említettük, a délvidéki szerb–magyar hadszíntéren az év végéig nem történt jelentősebb változás, viszont a császári hadseregek decemberi magyarországi előrenyomulása és a magyar haderő nagy részének ezzel kapcsolatos visszavonása lehetőséget teremtettek a szerb felkelők térnyerésének. Az előállt helyzetet kihasználva a szerbek január elejétől sorban foglalták el a magyar ellenőrzés alatt álló településeket: Pancsovát január 2-án, Nagybecskereket január 16-án, Versecet 19-én, Óbecsét 21-én, Fehértemplomot 25-én, Verbászt

27-én, Kúlát január 30-án. A szerb előretörés legészakibb pontját, Zombort pedig február 12-én.

Az elfoglalt területeken a szerb hatalom megközelítőleg három hónapig, a magyar hadsereg sikeres tavaszi hadjáratáig tartott. Március 22-én Perczel Mór tábornok a IV. hadtesttel a Délvidék felszabadítására indult, és már 26-áig visszafoglalta Zombort, Szőreget, Szentivánt, Gyálát, Szerbkeresztúrt; valamivel később pedig Verbászt, Zentát, Becsét és a legrövidebb úton Péterváradig hatolt, hogy mentesítse az ostrom alól. Április 3-án elesett Szenttamás. Ezt követően felszabadult Bácska és Bánát nagyobb része. A magyar előrenyomulást csak a titeli fensík és a Római sáncok mentén sikerült megállítani. Április 29-én a szerb csapatok elhagyták Nagybecskereket, május 3-án Versecet. Május 7-én a magyar sereg vereséget mért az osztrák–szerbre Uzdinnál és Tomaševacnál, másnap elesett Fehértemplom – ami a bánáti osztrák–szerb csapatok összeomlását jelentette. A megmaradt egységek Szerémségbe Jelačić bán parancsnoksága alá vonultak vissza. Pancsova június 10-ei bevétele után a Dunától északra már csak a titeli fensík maradt – tartósan – szerb ellenőrzés alatt.

A császári seregek Jelačić bán vezetésével június és július folyamán próbálkozást tettek Bácska visszaszerezésére, de a július 14-ei hegyesi csatában végleg vereséget szenvedtek. Jelačić csapatainak újvidéki akciója kapcsán a péterváradí vár parancsnoka Kiss Pál – hogy megvédje a Péterváradot Újvidékkel összekötő hajóhidat – június 12-én lövette Újvidéket, aminek során a város nagy része megsemmisült.

AZ ÖSSZEOMLÁS FELE

1849 márciusa nemcsak a szerb katonai sikerek összeomlásának volt kezdete, hanem a felkelés politikai sorsa is megpecsételődött. A március 4-ei, osztrák oktrojált alkotmány ugyanis annak ellenére, hogy előírányozta a szerbek státusának rendezését a már meglévő kiváltságlevelek és új császári rendeletek alapján, egy szóval sem említette az 1848-as májusi határozatok szellemében megalakítandó külön szerb vajdaságot, és a katonai határőrvidéket is meghagyta régi feudális-bürokratikus szervezetében. Hogy a szerb elvárások és az új alkotmány által projektált kép közötti kontrasztot illusztráljam, megemlítem, hogy egy szerb alkotmányozó bizottság ez idő tájt dolgozta ki a Szerb Vajdaság leendő alkotmányának tervezetét, mely szerint Vajdaság teljes területi autonómiát élvezne, saját közigazgatási és igazságszolgáltatási szervekkel, saját hadsereggel, hivatalos szerb nyelvvél, demokratikus hatalommal és természetesen az inkorporált határőrvidékkel!

Ezzel szemben a császári udvar egyre határozottabban tört a viszonyok saját érdekeinek megfelelő általános rendezése felé: április 2-án kihirdette Magyarország felosztását hét katonai-adminisztratív körzetre, miközben a Szerb Vajdaság területét a hetedik körzetbe sorolta. A szerbeket megfosztotta a közigazgatási és katonai hatalomtól. Alfred Windischgraetz herceg, a magyarországi császári csapatok főparancsnoka, Ferdinand Mayerhoffert nevezte ki a hetedik körzet parancsnokává. Rajačić pátriárkát Mayerhoffer mellé rendelték mint a Vajdaság civil területeinek császári biztosát. Május 5-én Todorović tábornokot az osztrák–szerb csapatok élén Jozef Puffer ezredes váltotta fel, Stratirovićot pedig alezredesként Jelačić bán testvérének huszárezredébe osztották be.

A magyar hadseregtől elszenvedett sorozatos katonai vereségek, az oktrojált alkotmány, Rajačić konzervativizmusa és Mayerhoffer nagy befolyása szerb politikai opposzió kialakulásához vezetett. Ezt az ellenzékét a liberális szerb értelmiség és polgárság tagjai alkották Zimony központtal. Nézeteiket a *Vestnik* és *Napredak*, valamint a zágrábi sajtó útján hozták nyilvánosságra.

Május 13-án, egy évvel a hírheft karlócai népgyűlés után Zimony, Pancsova, Šid, Ruma, Mitrovica, Ürög képviselői hivatalos követelést intéztek az aktuális hatalomhoz népgyűlés összehívása érdekében. Ezen meg kellett volna tárgyalni Rajačić hatalmának korlátozását, Mayerhoffer katonai igazgatási rendszerének megszüntetését és a népi hatalmi szervek újbóli felállítását. A felkelés politikai kudarcát és erkölcsi bukását jól illusztrálja az a tény, hogy Rajačić betiltotta az ellenzéki lapokat, szerkesztőiket (K. Bogdanović és D. Medaković) letartóztatta, és az ellenzékkel szemben Jelačićtól a katonaság beavatkozását kérte! Az ellenzéki körök nem elégséges informáltsága és dezorientáltságaként értelmezhető, hogy maga az opposzió is Jelačić horvát bánhoz fordult segítségért.

Azt, hogy a szerb mozgalomban az idő folyamán a Rajačić pátriárka vezette konzervatív erők kerekedtek felül, az előbbieken említett jelentős politikai támogató tényezők és a mozgalom belső ellentétein kívül a szerb polgári erők gyengeségének, kifejeletlenségének tudhatjuk be. Tapasztalatlanságuk, szervezetlenségük, komolyabb tekintélyük hiánya és nem utolsósorban képtelenségük, hogy jelentős tömegebázissal támasszák alá követeléseiket, vezetett ahhoz, hogy a kezdeti forradalmi felbuzdulásban megszerzett vezető szerepüket a későbbiek során nem tudták megőrizni.

A szerb mozgalom zárófejezete kezdődött, amikor 1849 nyara elején Szerémségbe érkezett a szerbek állítólagos szövetségese, Jelačić horvát bán azzal a programmal, hogy déli irányból katonailag segítse az osztrák csapatok hadműveleteit, teljesen háttérbe szorítsa Rajačić szerb pátriárkát, végleg megsemmisítse a szerb mozgalmat, és visszaállítsa a régi politikai berendezést. E

célkitűzéseknek megfelelően Rajačić pátriárkát csakhamar felmentették császári biztosi tisztségéből (július 11-én) és a szerbség jövőbeni helyzetével kapcsolatos tárgyalások ürügyén Bécsbe invitálták.

A SZERB VAJDASÁG ÉS A TEMESI BÁNSÁG

A szerb mozgalom kudarcát a november 18-ai császári dekrétum tetőzbe, mely csak látszólag teljesítette a szerbek kívánságait. Eszerint Magyarországtól különálló terület jött létre Szerb Vajdaság és Temesi Bánság néven, mely kiterjedt Bácskára, egész Bánátra (Torontál, Temes és Krassó vármegyékkel) és Szerémségre. A terület kihatása az anyaországból persze nem a szerbek, hanem a Habsburgok érdekében történt, avval a meggondolással, hogy ezáltal gyöngítsék Magyarországot. A katonai határörvidék Vajdaságon kívül maradt, Szerémséget pedig felosztották úgy, hogy az iloki és rumai járás a Vajdasághoz, Szerémség többi része pedig Szlavóniához csatoltatott. Az így létrejött vajdaságot két körzetre osztották – a bácskai–torontálira és a temesi–krassóira. Vajdaságba útlevelel lehetett belépni. Ferenc József császár megtartotta magának a vajda titulását, a terület közvetlen igazgatását pedig Temesvárott (nem Újvidéken, ahogy azt a szerbek szeretnék volna) székelő kormányzóra bízta, aki az alvajda titulását viselte. A közintézetekben és iskolákban kötelező hivatalos nyelv a német lett, igaz, a beadványokat a helyi lakosság nyelvén is át lehetett nyújtani. A Vajdasággal kapcsolatos ügyek az osztrák belügyminisztériumnak lettek alárendelve. Szigorú cenzúrát vezettek be.

Vajdaság létrejöttével megszűnt a Főodbor és Rajačić pátriárka össz világi funkciója is. Vajdaság kormányzója 1851 augusztusáig Ferdinand Mayerhoffer tábornok lett. Ezzel megkezdődött egy igen drága polgári-bürokratikus közigazgatási apparátus kiépítése, melyben az össz fontosabb beosztásokat németek és németesített cseh tisztviselők töltötték be. Az alsóbb igazgatási tisztségeket szerbek kapták meg, miáltal számuk a forradalom előttihez viszonyítva tízszeresére nőtt.

Az udvar a Vajdaság határainak megszabásakor ügyelt arra is, hogy a szerbek ne kerüljenek számbeli fölénybe: habár a vajdaság nevében dominált a szerb jelző, a szerbek abszolút és relatív arányban is kisebbségben voltak: az 1850/51-es osztrák összeírás eredményei szerint Vajdaságnak összesen 1 447 783 lakosa volt. Legtöbben a román nemzetiséghez tartoztak – 404 909-en – őket követték a németek (354 431), majd harmadik helyen a szerbek 295 922 lakossal¹², utánuk a magyarok (258 419), bunyevácok (38 341), szlovákok (28 048), bolgárok (22 433), más szlávok (13 782), cigányok (13 462), rutének (7408) és mások (38 676).

Az elkövetkező időkben a szerbeknek nyújtott kisebb-nagyobb kedvezményektől függetlenül a létrehozott Vajdaság nagyon távol állt a szerbek által évtizedeken át tervezetett, megálmodott és az 1848/49-es években vérrel áztatott projektumuktól, így nem voltak vele igazán megelégedve – még akkor sem, ha az új hatalom a gabonaraktárak megnyitásával mentette meg az éhhaláltól az éhezőket, és jelentős összegekkel segítette a lerombolt falvak újjáépítését, megszervezte a lakosság létszükségleti cikkekkal történő ellátását.¹³

Ez a félmegoldás sem volt hosszú életű: a Monarchiában lezajló mély államjogi változások kapcsán az uralkodó 1860. december 27-én elrendelte a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság felszámolását és területének visszacsatolását Magyarországhoz. Vajdaság újjáélesztése kisebb területen, tökéletesen más történelmi és társadalmi körülmények között, egészen más jelleggel és tartalommal a második világháború után következett be.

Az elmondottak során láthattuk, miként szenvedett a szerb nemzeti-szociális mozgalom vereséget: Đorđe Stratimirović és a szerb nemzeti-demokratikus politikai áramlat által képviselt törekvés, hogy a magyar kormánytól fegyveres úton harcolják ki elismerésüket nemzetként a szerb csapatok súlyos katonai veresége következtében 1849 tavaszán végleg meghiúsult; a mozgalom egyes résztvevőinek és a szerb kormánynak a terve, hogy a mozgalom hozzájáruljon Magyarország vereségéhez, és hogy a Szerb Vajdaságot a Háromegy Királysághoz – túlzott elképzelések szerint viszont Szerbiához – csatolják szintén meghiúsult (a magyar szabadságharcnak az udvarral és az őt támogató nemzetiségi mozgalmakkal szembeni katonai és politikai sikereit csak az óriási túlerőt jelentő orosz katonai intervenció tudta döntően befolyásolni), és sikertelen volt J. Rajačić szerb pátriárka és a köréje csoportosuló konzervatív körök azon politikai elképzelése is, mely az udvar iránti hűséges viszonyulással igyekezett biztosítani a császár jóindulatát és ezáltal nemzeti követeléseik elérését.

A szerb mozgalommal kapcsolatban rengeteg kérdés merült fel akkor is, ma is. Az egyik legfontosabb, igazából megválaszolatlan kérdés, hogy mik voltak a Magyarországon élő szerbek valós nemzeti érdekei, és milyen szintű követeléseket állíthattak a konkrét körülmények között? Támogathatta-e egyáltalán Habsburg uralkodó külön szerb vajdaság kiharítását Magyarország területéből?¹⁴ Ha nem, akkor elégségesek lettek volna-e a már meglévő és a magyarok által megígért további nemzetiségi jogok? Hogyan lehetett volna biztosítani megvalósításukat? Mennyire volt reálisnak tekinthető az az elképzelés, hogy követeléseiket fegyveres úton vívják ki a magyar forradalmi kormánnyal szemben. Milyen támogatottságra számíthatott a szerb mozgalom?

Ez utóbbival kapcsolatban állapítsunk meg csak annyit, hogy mozgalmukat más vajdasági nemzetiségek nem támogatták, a szerb kormány tartós hathatós segítségére sem számíthattak; az az elképzelés viszont, hogy szerb–horvát, esetleg szélesebb szláv összefogással komolyabb államjogi változások lettek volna kikényszeríthetők a Magyar Királyság vagy az egész Monarchia szintjén, még kevésbé volt valószínű, a szláv népek igen eltérő érdekei és elképzelései miatt; Szerémség kérdése pedig a szerb–horvát együttműködést is rázóssá tette. És ami talán döntő volt: ennyire mélyreható, demokratikus átalakuláshoz a délszláv népek társadalmi tagolatlansága, viszonylagos fejletlensége miatt nem volt meg a szociális bázis, a történelmi lehetőség.

Végül is hogyan értékelhetnénk az 1848/49-es szerb mozgalmat? Egészében véve nem ítélnél el mint haladásellenes, de nem is magasztalható túl a forradalmisága. Reakcionáriusnak nem nevezhetjük, mivel polgári és antifeudális célkitűzései megegyeztek – sőt a kezdeti forradalmi hevületben esetenként tovább is mentek a márciusi magyar követelésektől. Le kell szögeznünk tehát, hogy a szerbek nem a magyar forradalom által megindított polgári átalakulás ellen, hanem saját nemzeti érdekeik, nemzeti, politikai követeléseik megvalósítása érdekében harcoltak.

A mozgalom forradalmisága, mint már említettük, a kezdeti szakaszban (megközelítőleg augusztus végéig) nem kétséges, és a szerb–magyar polgárháborút szemlélhetjük úgy is, mint a nemzeti kérdéssel kapcsolatban egymással szemben álló koncepciók (történelmi és nemzeti elv; Magyarország integritásának és föderalizációjának koncepciója) szélsőséges eszközökkel folytatott harcát. Amint viszont a császári udvar fegyveresen Magyarország ellen fordult (amely nemcsak a nemzeti önállóságát, hanem a kivívott társadalmi és politikai szabadságokat is védelmezte) a szerbek azáltal, hogy sorsukat kiengedték saját kezükből, és a Habsburg érdekekhez kötötték, objektíve a forradalom ellen-táborába kerültek.

Mindannyian csak sajnálhatjuk, hogy így történt.

JEGYZETEK

- ¹ Ez alatt a korabeliek Horvátországot, Szlavóniát és Dalmáciát értették.
- ² Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy Matija Ban mindössze öt nappal a forradalom kitörését követően azt tanácsolta Stevan Petrović Knicanin államtanácsosnak, hogy a dél-magyarországi események feletti ellenőrzés megteremtése érdekében Szerbiának az ottani szerbeket arra kell serkentenie, hogy saját hatalmi szerveket építsenek ki (Karlóca vagy Újvidék központtal), „hogy szerezzék vissza a tőlük elvett Vajdaságot” (élén a pátriárkával és vajdával) és hogy a szerbek kössenek szövetséget a

horvátokkal, azoknak a katonai határvidék feletti döntő befolyásuk miatt. A szerb kormány a tervezetet elfogadta, és Ban a kormány kiküldöttjeként március 25-e körül (tehát olyan időben, amikor a dél-magyarországi szerbek nyíltan még nem követelnek külön területet és még nincs szó a magyarok elleni harcról) már az említett program szellemében folytatott tárgyalásokat Rajačić metropolitával.

³ Az elképzelések szerint kongresszust száz képviselő a megyék területéről, harminc a katonai határvidék „polgári” státusából, húsz a katonai státusból és huszonöt egyházi személy alkotná.

⁴ A nagyszámú vidéki szerb részvétele annak tudható be, hogy ekkor volt a József-napi vásár, melyre sok kereskedő érkezett az ország minden részéről.

⁵ Elsősorban azok a követelések miatt, melyek a szerb nemzeti gyűlésre vonatkoztak, hisz általuk a szerbek saját – közvetlenül az uralkodóval kommunikáló – politikai képviselőket kaptak volna. Hasonlóan irritáló volt az a követelés is, mely a Határvidék „... önálló nemzetiség alapján...” külön szervezeti egységként való átszervezését szorgalmazta.

⁶ Megjegyzem, e mondat elhangzását Kossuth később több alkalommal határozottan tagadta.

⁷ Ez esetben a nemzet alatt ún. politikai nemzetet értve, melyhez a mai szóhasználattal élve legközelebb az államalkotó nemzet kifejezés áll.

⁸ Ez utóbbival kapcsolatban megjegyezhetjük, hogy habár a meghirdetett, hivatalos nemzetiségi programokban közvetlen utalás az elszakadásra nem található, az ilyen jellegű törekvéseknek, vágyaiknak a nemzetiségek nem formális úton már a negyvennyolcas eseményeket megelőzően hangot adtak. A negyvennyolcas szerb mozgalom esetében ez a szándék nyílt titok volt.

⁹ A különálló szerb vajdaságra vonatkozó követelés történelmileg nem volt új: a szerbek már 1708-ban kérték különálló területen történő letelepítésüket, az 1790. augusztus 26-a és december 3-a közt Temesvárott megtartott szerb egyházi kongresszus fő követelése éppen a Torontál, Temes és Krassó megyéből létrehozandó külön szerb tartomány volt. A szerbek külön nemzeti területre való jogukat az I. Lipót császártól 1690/91-ben kapott szabadságlevelek téves értelmezése alapján formálták: ezek szerint ugyanis a szerbek valóban önálló közigazgatást kaptak volna – de nem Magyarország területén, hanem az oszmán hatalom alól felszabadított és a Habsburg Birodalomhoz csatolt Szerbiában.

¹⁰ Ami az előbbit illeti: a szerb felkelők élére október 6-án Stevan Šupljikac tábornok került, december 15-én pedig I. Ferenc József osztrák császár nyílt parancsával megerősíti tisztségében J. Rajačić pátriárkát és Stevan Šupljikac vajdát és a béke helyreállítása utáni időkre „nemzeti beligazgatást” ígér a szerbeknek, ezzel jelentősen motiválva őket a további erőfeszítésekre.

¹¹ 1849 folyamán Stratimirović ismertette, mely feltételek mellett lenne hajlandó csapataival a magyarok oldalára állni: ha a magyar kormány hozzájárulna a szerb vajdaság megalakításához; a minisztertanács amnesztiát adna; ha a szerbek egyházi,

iskolai önkormányzata és községi szintű nyelvhasználata biztosítva lenne, és ha a magyar kormány hajlandó lenne felszámolni a határőrvidéki rendszert.

¹²Ne feledjük, hogy a túlnyomórészt szerbek lakta katonai határőrvidéket nem csatolták Vajdasághoz.

¹³A lerombolt házak száma Bácskában és Bánátban közel 18 000 volt, ebből több mint 9000 mindössze hét településen: Újvidéken, Óbecsén, Szenttamáson, Kanizsán, Temerinben, Kikindán, Földváron.

¹⁴Csak addig, amíg nem szándékozott magát magyar királlyá koronázni – ugyanis ahhoz, hogy Magyarország királya lehessen, esküt kellett tennie a magyar alkotmányra, amely többek között az ország egységének és területi integritásának garanciáit tartalmazta.